

Zbornik

O KNJIGI

LASTOVKI

Darka Zvonar Predan

Zbornik, posvečen revijama, ki sta iz Trsta osvobajali Slovenijo spon enoumja

Izšel je še en dragoceni prispevek k osvetljevanju naše polpretekle zgodovine, zbornik, posvečen, kot povesta naslov in podnaslov, Mostu in Zalivu, dvema revijama, ki sta od leta 1964 v Trstu odpirali okna v svobodnejši svet. Njegova urednica Alenka Puhar je bila tudi pobudnica lanskega simpozija z enakim naslovom, zdaj pa je enajst referatov, opremljenih z njeno spremeno besedo, izšlo še v knjižni obliki. Dodana sta še pogovora s človekoma, ki sta obe reviji pomembno zaznamovala, z Borisom Pahorjem, očetom, urednikom in vodilnim avtorjem Zaliva, in z arhitektom Borisom Podreko (Podrecco), ki je oblikoval Most, zanj pa tudi marsikaj napisal in narisal.

Most je izhajal v letih 1964-1992, Zaliv od 1966 do 1990, vodili so ju pretežno zamejci, ob sodelovanju zdomcev in emigrantov, obe reviji pa sta kot predhodnici slovenske pomladi odigrali nadvse pomembno vlogo tudi za rojake v matični Sloveniji, ki je bila v okviru socialistične Jugoslavije tedaj precej manj svobodna. Tako Most kot Zaliv sta skrbeli za številne kritične, izzivalne misli in živahno intelektualno izmenjavo mnenj, kakršna je bila tedaj na Slovenskem nepredstavljiva. Čeprav njun odnos ni bil idiličen, nasprotno, včasih sta se gledala postrani, so bile njune težnje enake, namreč, kritično osvetljevanje ne le kulturnega, marveč celotnega družbenega dogajanja in razbijanje tabujev, ki jih je v matici zapovedovalo partijsko enoumje.

Sploh ni moteče, da je več pozornosti v zborniku posvečeno Mostu kot Zalivu, saj vemo o drugem po zaslugi karizmatičnega Borisa Pahorja precej več, pri čemer najbrž ni treba posebej opozoriti na odmevni intervju Edvarda Kocbeka, pričevalca našega časa, ki je v posebni izdaji Zaliva obsodil zunajsodni pobjo slovenskih domobrancev, vrtnjenih v Jugoslavijo. O Mostu in njegovih ustvarjalcih na čelu z glavnim urednikom in piscem temeljnih mostovskih esejev Alešem Lokarjem se ve bistveno manj, zato so ti prispevki toliko bolj dragoceni. Skoraj 109-letni Boris Pahor se je novega zbornika zelo razveselil, še bolj vesel pa bo, če bo imela knjiga v svobodni Sloveniji vsaj toliko pozornih, razmišljajočih bralcev, kot sta jih imeli režimsko nezaželeni reviji nekoč.

Most čez Zaliv

Na začetku je bila beseda

Boris Pahor je bil še mladenič, ki se je poslavjal od bogoslovnega študija, ko je Kocbek leta 1937, ožarjen od tabornega ognja, na bohinijskem tednu ekstatično predaval o prenovi krščanstva v duhu evangelija. Čeprav je bil za ustvarjalno leposlovno pisanje v slovenskem jeziku slabo pripravljen in izobražen, je hotel pisati; prepričan je bil, da ima kaj povedati in da je to dolžan storiti v materinščini. Svoje kratke in srmežljive Podobe iz Trsta je poslal Edvardu Kocbeku, ki jih je objavil v 3. številki Dejanja leta 1939, in tako se je začelo njuno sodelovanje. Kmalu zatem je italijanska fašistična država šestindvajsetletnega mladeniča oblekla v uniformo in ga kot svojega vojaka poslala v Libijo, od koder se je s pismi oglašal Kocbeku. Že v svojih prvih pisnih stikih je začutil Kocbekovo naklonjenost, čeprav sta se komaj spoznavala in se prijateljsko bližala. Med njima je instinktivno nastal iskren stik, duhovno, nazorsko in literarno sta se začutila ter ostala sodelavca in prijatelja vse življenje. Med njima se je vzpel most, trden kot kamen kost. V tematskem okviru razmislekov o tržaških slovenskih revijah seveda ne moremo široko in vsestransko analizirati družbene, politične, kulturne in zasebne podobe sodelovanja obeh avtorjev, ki je opazno zaznamovala matično in zamejsko slovensko skupnost, nekoliko natančneje pa lahko predstavimo Kocbekove poglede na slovenski tisk na italijanski strani in njegovo aktivno sodelovanje v njem. Pri tem se že od vsega začetka jasno pokaže, da je Kocbek Slovence, ki so po sili mednarodnih političnih razmer ostali zunaj meja prve in druge Jugoslavije, vselej štel za neodtujljivi del matičnega slovenskega naroda, njihovo publicistično in literarno ustvarjanje pa za integralni del slovenskega tiska. V svojih dnevnikih pričuje, kako so se primorski Slovenci (Engelbert Besednjak in drugi) oglašali pri njem, ko je bil še minister za kulturo in prosveto v zvezni vladi, in iskali nasvetov in pomoči pri prizadevanjih, da bi Trst s slovensko okolico z mirovno pogodbo pripadel Jugoslaviji. Skušal jim je pomagati in o tem celo napisal nekaj političnih esejev (Trst in Julijska krajina, Bazovica, 1945). V mednarodno in globalno politično igro velesil Kocbek sicer ni mogel posegati, sprti, dosledno in tenkočutno pa se je odzival na vsak uspeh Slovencev v Italiji, skrbno je spremljal in vrednotil njihova prizadevanja, ti pa so mu hvaležno vračali s svojim miselnim pluralizmom, o kakršnem je sanjal, da bo po nekakšnem čudežnem spočetju zavel tudi v njegovi matični Sloveniji. Predpostavljamo lahko, da je Kocbek zaslutil, da imajo zatirane narodnostne manjšine, kakršna je naša v Italiji, v sebi še neko posebno skrivnostno resnico, s katero obdarijo svojo matično domovino. V Pahorju je prepoznal nosilca te resnice. In ni se zmotil, saj je ta "mali veliki mož" vse močneje dvigoval svojo plamenico in jo veličastno nosi še danes. Tudi ko je bil Kocbek za dobro desetletje "pri živem telesu pokopan", kakor je zapisal Pahor, sta prijatelja neprekinjeno in vztrajno sodelovala, skupaj razmišljala in komentirala kljub vsem "mikrofonom v zidu", za katere sta vedela oba. Bila sta politično in civilizacijsko šikanirana, a sta to junaško in pokončno presegala. V eni od najnižjih točk stanja duha, razbičan od partijskega nasilništva, je Kocbek v pismu prijatelju Borisu med drugim zapisal: "To je domovina naroda, ki že sto let živi od samih izdajstev." Toda tako huda deziluzija ga ni strla do kraja, znova se je pobral in bil spet sposoben tudi svetlejših videnj. Pri tem mu je močno pomagal prav njegov zvesti prijatelj Pahor, ki se mu je v istem pismu zahvalil z besedami: "Tebi pa še enkrat hvala, dobri in zlati moj človek." Pahor pa se mu je desetletje kasneje takole zahvalil. "Blagrujem uro in navdih, ko je nastal med nama odnos, ki je pognal korenine najinemu zahtevnemu in napornemu, rodovitnemu, brezpogojno odločujočemu in nenehno razčiščujočemu ter obe najini osebnosti usodi potrjujočemu prijateljstvu." (...)

Udbovsko zaslivanje

Kocbekovo vse bolj aktivno sodelovanje s tržaškimi Slovenci seveda ni moglo ostati neopaženo pri slovenski partijski oblasti. Ta se je tudi uradno odzvala in ga poklicala na zaslivanje na Državnem sekretariatu za notranje zadeve v Kidričevi ulici v Ljubljani. Zaslivala sta ga Janez Japelj in Zdenko Roter.

Avtorji zbornika

Zbornik Most čez Zaliv je uredila časnikarka in publicistka Alenka Puhar, ki je tudi avtorica enega od prispevkov, sodelovali so veterani revije Most Vladimir Vremec, Drago Štoka in Lev Detela, poleg njih pa še Feliks Bister, Lojze Peterle, Mihael Glavan, Loredana Umek, Tomaž Ivešič, Ivo Jevnikar in Marjan Frankovič.

Založba: **Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko**

Zbirka: **Humanistična zbirka INR**

Leto izida: **2022**

Št. strani: **182**

Vežava: **mehka**

Cena: **19,90 evra**

»Na dan z besedo,« sem ga pozval, on pa se je znova presedel in začel govoriti o Trstu – o mojem aktivnem vplivu na določene ljudi v Trstu, ki niso iz območja OF in so celo emigrantje. Določno je trdil, da imam organiziran stik s sovražniki socializma in da so ti ljudje v Trstu, v Parizu, v Evropi in v Ameriki, da jim pošiljam svoje misli, jih sprejemam, prebujam škodljivo politično razpoloženje in da se je vse to dogodilo v teku zadnjih nekaj mesecev. Moral bi vedeti, da je Besednjak spolzek teren, prav tako krožek mladih izobražencev, da veje v njem protisocialistični duh, da so hoteli priti na moje predavanje tudi belogardisti in da mi zato niso mogli dati potnega lista, da bi sam od sebe doumel, da so me hoteli obraniti pred nevarnostjo. Jaz pa tega nisem doumel, temveč sem povzročil Rebulovo odprto pismo, napisal žaljivo izjavo o literarni produkciji pri nas in postal predmet užaljenega čudenja med tržaškimi pisci in po revijah v Evropi. Vsega tega sem kriv jaz z nepravilnim obveščanjem in z razvijanjem stališča, ki se v njem delam večjega, važnejšega in pravilnejšega, kakor v resnici sem. Odgovoril sem, da mi je prav smešno pri duši, ko poslušam njihovo naporno konstrukcijo, ker je od začetka do konca zgrajena na sumih, slutnjah, na napačnih in prehitrih zaključkih, na forsiranju detektivske logike in zato izraz negotovega strahu, ne pa dejanskega stanja. Stike vzdržujem z Besednjakom, z Rebulom in Pahorjem, ti stiki so sporadični in naključni, za Besednjaka vem, da izdaja Novi list s pristankom faktorjev v Ljubljani, za krožek vem, da je apolitičen, zanj sem izbral izrazito apolitično temo, vem, da so sestanki članov zaključeni, za Novi list in radio kljub vabilom nisem poslal nobenih književnih prispevkov, prepelil sem celo protest, ki ga je hotel krožek priobčiti v Novem listu, nisem pa mogel prepričati Rebulovega odprtega pisma, ker nisem vedel zanj, sicer bi to storil, poslal sem le prispevek za božično anketo, ki izraža moje mnenje o sterilnosti v slovenski književnosti, kar je znano. Z nikomer ne pletem nobenih političnih pogovorov in ne snujem nobene politične akcije, ker to nasprotuje moji apolitični naravi in bi bilo v mojih očeh noro početje. Čudim se, da organi državne varnosti tega ne vedo, ko imajo v Trstu sistem obveščevalcev in raznih sredstev /.../, od mikrofonov do odpiranja pisem. Prav zato sem prepričan, da današnji pogovor ne razodeva nobene skrbi zame, temveč zgolj obkoljevanje, ki mi hoče namerno škoditi. Zato sem ju prosil, da svoje trditve podkrepita z dokazilnim gradivom. Izjavila sta, da ne gre za to, čeprav ga je mnogo, temveč za opozorilo. Jaz sem znova vzrotil in rekel, da takšnega ravnanja ne morem vzeti na znanje, ker je žaljivo, kajti dolžita me protidržavnega delovanja, tega pa ne dokažeta. Vstal sem in izjavil, da bom poslej molčal in ne bom več odgovarjal.

V maju 1959, torej že po tem zaslivanje, je Kocbeka v Trst povabil krožek mladih izobražencev, zbranih pod okriljem Slovenske krščanske socialne zveze, da bi jim predaval o novih strujah v francoskem katolicizmu, toda ljubljanska oblast mu je potni list zavrnila. Šele 11. oktobra 1959 je Radio Trst A v seriji Pesniki in njihove stvaritve predvajal polurno literarno oddajo z izborom Kocbekove novejšje poezije, opremljenim s komentarji Alojza Rebule. Radijska oddaja je bila tiho znamenje protesta, a je na Slovenskem padla v gluh prostor, registriral jo je samo tržaški Novi list. Nekaj mesecev kasneje so se iste pesmi – brez Rebulovih komentarjev – pojavile v reviji Meddobje, periodični publikaciji slovenskih političnih emigrantov v Buenos Airesu. Objavo je "zagrešil" Rafko Vodeb. (...)

Zadnji nastop

Kocbekov zadnji javni nastop med Slovenci v Trstu je bila predstavitev njegove pesniške zbirke Pentagram, ki jo je organizirala revija Most v nabito polni mali dvorani kulturnega doma v Trstu spomladi 1979. Predstavil jo je Taras Kermauner ob prisotnosti pesnika in obeh njegovih sinov. Že smrtno ranjen od zahrbtnih boleznih je pozdravil svoje rojake, sodelavce in prijatelje, kaj več pa ni več zmogel. Čez dve leti se je poslovil za zmeraj. Odlomki, objavljeni brez opomb, so iz prispevka pred kratkim umrlega dr. Mihaela Glavana Trden most kot kamen kost (Edvard Kocbek in zamejstvo)